

บทที่ 4

สภาพบริบท

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับบริบทของชุมชนและครอบครัวของหญิงอาชีพพิเศษ ดังนี้

1. สภาพทางนิเวศวิทยาของชุมชน
2. ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของหมู่บ้าน
3. ประวัติของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการค้าประเวณี
4. โครงสร้างทางสังคมของชุมชน และสถาบันต่างๆ ในชุมชน
 - 4.1 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน
 - 4.2 สถาบันครอบครัว
 - 4.3 วิธีการดำเนินชีวิตประจำวัน
 - 4.4 เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ
5. ศาสนา ความเชื่อ จารีต ประเพณี และวัฒนธรรม
 - 5.1 ศาสนาและความเชื่อ
 - 5.2 ประเพณีและวัฒนธรรม
6. การศึกษาของชุมชน
7. การเมืองการปกครองของชุมชน

บริบทชุมชน และครอบครัวของหญิงอาชีพพิเศษ

1. สภาพทางนิเวศวิทยาของชุมชน

ชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษาเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน มีหญิงอาชีพพิเศษที่กลับสู่ภูมิลำเนาเดิมไม่น้อยกว่า 10 คน โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในเขตตำบลเดียวกัน คือ ตำบลนาแล้ง (ชื่อสมมุติ) ตำบลนี้มีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 13 หมู่บ้าน แต่ผู้วิจัยเลือกศึกษาเพียง 7 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 5, 6, 8, 9, 10 และหมู่ที่ 11 ตำบลนาแล้ง เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง แต่อยู่นอกเขตเทศบาลและสุขาภิบาล มีพื้นที่ทั้งหมด 117.725 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากรรวม 8,806 คน

ที่ตั้งของหมู่บ้านในตำบลนาแล้ง แต่ละหมู่บ้านจะมีอาณาเขตติดต่อกัน ระยะทางเชื่อมต่อแต่ละหมู่บ้านจะไม่ไกลกันนัก ระหว่างเส้นทางจะมีแหล่งทำกินของชาวบ้าน และห้วยคลอง เป็นเครื่องแบ่งเขตหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านออกจากกัน เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้าน ถนนเชื่อมต่อและถนนเข้าสู่หมู่บ้านอยู่ในสภาพที่ดี สะดวกสบาย ตั้งแต่ถนนจากสี่แยกซูปเปอร์เป็นถนนลาดยาง โดยระยะทางจากสี่แยกซูปเปอร์ถึงหมู่บ้านในตำบลนาแล้งมีระยะทางเพียง 6 กิโลเมตร ส่วนถนนภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นถนนคอนกรีตและอิฐบล็อก การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านอาศัยการคมนาคมทางบกไม่ใช้ทางน้ำเหมือนสมัยก่อน มีรถจักรยานยนต์รับจ้างอยู่บริเวณสี่แยกซูปเปอร์ และมีรถโดยสารประจำทางเล็กจากหมู่บ้านถึงตัวเมืองอัตราค่าโดยสาร 5 บาท ส่วนรถจักรยานยนต์รับจ้างอัตราค่าโดยสาร 30 บาทต่อคน สองข้างทางถนนเต็มไปด้วยแหล่งทำมาหากิน เช่น หุงน้าและสวน หรือไร่ทางการเกษตร เช่น ถั่วเหลือง กระเทียม และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์และหมู่บ้านต่างๆ สลับกัน ถนนมีลักษณะคดเคี้ยวไปตามหมู่บ้านรายทางจนถึงหมู่บ้านถัดไป สภาพโดยทั่วไปตามหมู่บ้านเนื่องจากตำบลนี้ทั้งตำบลอยู่ในเขตอำเภอเมือง และระยะห่างจากถนนใหญ่ก็ไม่ไกลนัก ทำให้ความเจริญด้านวัตถุหลังไหลเข้าสู่ชุมชนง่าย ในชุมชนมีสิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานครบครัน ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์สาธารณะ ศูนย์โทรศัพท์ในหมู่บ้าน ร้านขายยา และร้านค้าที่ขายสินค้าในครัวเรือนทั่วไป

ในอดีตตำบลนาแล้ง เคยเป็นป่าไม้ใหญ่มีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่มากมาย โดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งของหมู่ 6 แต่ในปัจจุบันพื้นที่ป่าเหล่านี้กลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน อาชีพของชาวบ้านคือ อาชีพเกษตรกรรม เป็นการทำไร่ ทำนาและทำสวน พื้นที่ดินได้ใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา และพืชที่ปลูกก็ผลัดเปลี่ยนไม่ซ้ำชนิดในแต่ละปีแต่ละช่วงฤดูกาล พืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของชาวบ้านคือ ถั่วแขก มีบริษัทเข้ามารับซื้อกิโลกรัมละ 9 บาท บริเวณหมู่บ้านมีห้วยคลองขนาดเล็ก ขนาดกลางไหลผ่าน ทำให้ดินชุ่มชื้น อุดมสมบูรณ์เพาะปลูกพืชได้ดี ดินมีลักษณะร่วนซุย สีดำ เป็นดินร่วนที่เหมาะกับการเพาะปลูกมาก การเพาะปลูกของชาวบ้านจะเป็นไปตามฤดูกาลขึ้นอยู่กับฝน ฟ้า อากาศตามธรรมชาติ พืชที่ปลูก เช่น ลำไย มะม่วง มะขาม มะละกอ กัญชง หอมแดง กระเทียม ถั่วแขก ลักทง ในตำบลนาแล้งมีศูนย์ส่งเสริมการฝึกอาชีพทางการเกษตรนาแล้งคอยให้คำปรึกษา และเป็นสถานที่ทดสอบพืชทดลองต่าง ๆ โดยเปิดเป็นโรงเรียนสอนเป้าหมายหนึ่งของการตั้งศูนย์ฯ ก็เพื่อลดจำนวนผู้ที่จะไปประกอบอาชีพบริการพิเศษของชุมชนให้น้อยลง และส่งเสริมให้หญิงที่ค้าบริการพิเศษแล้ว กลับสู่ภูมิลำเนาเดิมมีรายได้ มีอาชีพ ลดการหวนคืนกลับสู่อาชีพเดิม

2. ประวัติศาสตร์และความเข้มแข็งของหมู่บ้าน

ในอดีตบริเวณที่ตั้งตำบลนาแล้ง ในปัจจุบัน มีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะเป็นพื้นที่ป่าไม้ใหญ่ มีแม่น้ำไหลผ่าน คนเดินทางค้าขายหรือพวกเร่ร่อนใช้เป็นเส้นทางการคมนาคม และเห็นว่าบริเวณนี้มีทำเลที่เหมาะสมในการตั้งหมู่บ้าน จนกระทั่งมีพวกเร่ร่อนตอนสัตว์มาตั้งถิ่นฐาน และพวกที่ค้าขายจำนวนหนึ่งที่ใช้น้ำเป็นเส้นทางการเดินเข้ามาในบริเวณนี้ตั้งถิ่นฐานเป็นพวกแรก ต่อมาตามตำนานเล่าว่ามีเจ้าทั้ง 7 คือ เจ้าพญาหลวง, พ่อข้อมือเหล็ก, พญาทองคำ, พญาแก้ว, ปู่มาจันทร์ก้อง, พญาปัญญา และเจ้านางงาม ได้อาศัยเรือ 2 ลำในการเดินทาง คือ เรือเงินกับเรือคำ ครั้งหนึ่งของการเดินทางผ่านป่ามาทางบริเวณนี้ในขณะที่ล่องเรือมาตามกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากและลึกมากเป็นเหตุให้เรือเงินล่มลง ส่วนเรือคำ

เมื่อเห็นเรือเงินกำลังจะล่มก็พยายามกลับมาช่วย แต่เรือเกิดขวางลำทำให้ล่มในน้ำลึก หลังจากนั้นหลายปีชาวบ้านจึงได้มากู้ซากเรือขึ้น นำซากเรือเงินเรือคำไปตั้งไว้หน้าวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน จึงได้เรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านนางเรือ" (นามสมมุติ) และ "วังวน" (นามสมมุติ) ต่อมาขยายเป็นตำบลนาแล้ง ตามการเติบโตของชุมชนในเวลาต่อมา

ลักษณะโครงสร้างของชุมชนในตำบลนาแล้ง แต่เดิมมีจำนวนประชากรและหลังคาเรือนไม่มากนักคือ ประมาณ 200 กว่าหลังคาเรือน คือ ชื่อหมู่บ้านนางเรือ (นามสมมุติ) ในตำบลบ้านต้น ตระกูลที่มาตั้งถิ่นฐานแรก ๆ มีอยู่ไม่กี่สกุลนัก คือ ปัญญา ไชยขัน วงศ์มณีเพชร เรือง วาวงค์ และอิพร (นามสมมุติ) ซึ่งถือเป็นคนกลุ่มแรกที่มาอาศัยอยู่และตั้งหมู่บ้านในตำบลนาแล้งเป็นชนพื้นเมืองเดิม ต่อมามีคนอพยพกลุ่มใหญ่เข้ามาเพิ่มเป็นชนเชื้อสาย "ขมุ"

ในช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้านนั้นยังไม่มีการสร้างวัด ต่อมาประมาณ 170 ปีที่แล้ว จึงได้มีการสร้างวัด โดยการนำของชาวเชียงใหม่ เป็นวัดแรกที่สร้างขึ้นมีชื่อว่า วัดหมื่น ซึ่งปัจจุบันเหลือให้เห็นเพียงฐานโบสถ์เท่านั้น ต่อมาชาวบ้านได้สร้างวัดหลวงขึ้น ซึ่งประมาณอายุวัดนี้สร้างเมื่อ 150 ปีมาแล้ว ปัจจุบันก็ไม่เหลือซากให้เห็นแล้ว จนมาถึงวัดนาแล้ง ในปัจจุบันที่มีการรับเอาวัฒนธรรมการสร้างมาจากวัดหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่ หลังจากมีการสร้างวัดมาแล้วถึง 3 ครั้ง ชาวบ้านนาแล้ง จึงมีความใกล้ชิดกับวัดมาแต่อดีตกาล แม้การศึกษาที่เรียนที่วัดทั้งชายและหญิง และผู้ชายจะได้รับการสนับสนุนให้เรียนมากกว่าผู้หญิง จึงทำให้มีจำนวนนักเรียนหญิงน้อยมาก มีการเรียนการสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยมีพระเป็นผู้สอน จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ความเชื่อ จารีต ประเพณี ความกตัญญู จะถูกถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อๆ มาได้อย่างเหนียวแน่น เพราะมีวัดเป็นแหล่งให้ความรู้ตนเอง การสอนของพระก็สอนตามความเชื่อเดิม เพราะพระเองก็เป็นคนในพื้นที่ ความเชื่อเรื่องต่างๆ ก็ถูกถ่ายทอดต่อกันมา รวมถึงความเชื่อเรื่องผีและความกตัญญูของคนในชุมชนที่เห็นในปัจจุบันก็เกิดจากการถ่ายทอดโดยวัดเช่นกัน

ด้านการปกครอง ในอดีตการปกครองของหมู่บ้านนาแล้งขึ้นอยู่กับญามังราย เจ้าเมืองเชียงราย จากการสอบถามคนเฒ่า คนแก่ เล่าให้ฟังถึงในช่วงที่เกิดศึกปราบกบฏเงี้ยว เมืองแพร์ ญามังรายได้เกณฑ์ชาวบ้านในหมู่บ้านนาแล้งไปช่วยทำการรบกับพวกกบฏ อาวุธในสมัยนั้นมีเฉพาะทอกกับดาบ การปกครองสมัยนั้นยังไม่มีความซับซ้อนเหมือนในปัจจุบัน ชาวบ้านค่อนข้างใกล้ชิดกับผู้ปกครอง เพราะจากคำบอกเล่าที่เล่าต่อกันมาว่า "เมื่อญามังรายมาเกณฑ์ให้ไปช่วยทำการรบ ชาวบ้านก็ไปเพราะเห็นว่าเป็นคนบ้านใกล้เรือนเคียงกัน"

ด้านการประกอบอาชีพหลักของชาวบ้าน คือ การทำนา หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ก็ปลูกผัก มะเขือเป็นอาชีพเสริม แต่เดิมชุมชนมีขนาดเล็กและยังไม่เจริญ ลักษณะการค้าขายจึงไม่ค่อยได้พบเห็น จะมีก็เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ต้องการระหว่างกัน โดยมากจะเป็นผลผลิตทางการเกษตรและผลผลิตที่ได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง เช่น ปลูกผัก เลี้ยงไก่ เลี้ยงเบ็ด เป็นอาหารและหากเหลือจากการกินในครอบครัวก็มาแลกเปลี่ยนกัน

การทำการเกษตรของชาวบ้านส่วนใหญ่ทำเพียงแต่พอกินพอใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่เมื่อปี 2507 เป็นปีที่ชาวบ้านต้องประสบภัยแล้งอย่างหนัก ปลูกข้าวไม่ได้ผล สาเหตุนี้ทำให้มีการสร้างฝายขึ้นใช้ในการทำนา อดีตรมีฝายอยู่ 7 ฝายด้วยกัน โดยน้ำจากฝายจะไหลลงสู่กว๊านพะเยามีแก่งฝายเป็นผู้ดูแล เมื่อฝายเกิดชำรุดก็จะเก็บเงินจากชาวบ้านตามจำนวนไร่ที่มี มีการเรียกเก็บค่านาในอัตราต่างละ 1 บาท และนำเงินนั้นไปใช้ในการซ่อมแซม (1 ตำบลมี 4 ไร่) แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีชุมชนบางส่วนที่ได้ใช้ประโยชน์จากฝายหลวงคือ ชุมชนบ้านแม่จุ่มปี เหมืองใหม่ ปงผักหม ปงป่าจ้าว คอเรือ บ้านป่ามนและบ้านป่าหลวง

จากความไม่เจริญทางด้านเทคโนโลยี และวิทยาการต่าง ๆ ที่ล่าช้าในสมัยก่อน ทำให้การเดินทางของคนในชุมชนนาแล้งจึงลำบากมาก ซึ่งเส้นทางการเดินทางมีเพียง 2 วิธี คือ ทางบก และทางน้ำ ทางบกนั้นไม่มีรถมีแต่เพียงการเดินทางผ่านป่าผ่านดง หรือการขี่ช้างไปเท่านั้น เช่น การเดินทางไปเวียงหรือตัวเมือง ซึ่งระยะทางปัจจุบันไม่ถึง 13 กิโลเมตร

แต่ก่อนต้องใช้เวลาเดินทาง 1 วันเต็ม ยิ่งถ้าหากต้องเดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่ ต้องใช้เวลาเดินทางกว่า 3 วัน หรือมากกว่านั้น ส่วนทางน้ำ เส้นทางนี้ใช้กันมานานแล้วตั้งแต่ก่อนการตั้งหมู่บ้านด้วยซ้ำ เพราะหมู่บ้านในตำบลนาแล้งมีน้ำไหลผ่าน ซึ่งแต่ก่อนเป็นสายน้ำที่ไหลเชี่ยวและลึกมาก ไม่ได้มีขนาดเล็กและน้ำไหลน้อยอย่างในปัจจุบัน การเดินทางโดยทางน้ำจึงถือเป็นเส้นทางหลักของชาวบ้าน เพราะสะดวกกว่าการเดินทางหรือขี่ช้างขึ้นมา การเดินทางโดยทางน้ำที่จะไปเวียง (ตัวเมือง) จะต้องไปลงเรือที่ท่าวัดสันช้างหิน บ้านแม่ใส และไปขึ้นบกที่วัดหลวง (วัดพระเจ้าตนหลวงในปัจจุบัน)

การขยายตัวของชุมชนนาแล้งมีมากขึ้น ทั้งจำนวนประชากร การทำมาหากิน การปกครอง การรับวัฒนธรรมใหม่จากสังคมอื่น เริ่มพัฒนาทางวิทยาการต่างๆ จนในปี พ.ศ. 2518 บ้านนาแล้งก็ได้แยกจากตำบลบ้านดู่ โดยเด็ดขาด และตั้งเป็นตำบลนาแล้ง ประกอบด้วย 13 หมู่บ้าน ตามลักษณะการปกครองท้องถิ่นไทย

3. ประวัติของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการค้าประเวณี

อาจกล่าวได้ว่าประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพพิเศษกับสังคมไทยมีคู่กันมานาน นับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา (ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดพะเยา, 2529, หน้า 17 - 23) แต่ก็ยังมองว่าไม่เป็นปัญหาที่ต้องควบคุมหรือแก้ไข โดยจุดเริ่มของอาชีพบริการพิเศษนี้อาจมาจากสาเหตุสภาวะจิตใจ สภาวะเศรษฐกิจสภาวะทางสังคม สภาวะทางการเมืองการปกครอง (บุญเลิศ บุญเรือง, 2529) แต่สำหรับการประกอบอาชีพพิเศษของหญิงสาวชาวเหนือ โดยเฉพาะในชุมชนตำบลนาแล้งแล้ว ต้องมีปัจจัยอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ ความสำนึกถึงบทบาทสำคัญ ของหญิงสาวเหนือ บทบาทที่กล่าวถึงนี้ คือ ความรับผิดชอบ ความเสียสละ ความกตัญญูของสตรีชาวเหนือ โดยสังเกตได้ว่าเมื่อสตรีเหล่านี้ประกอบอาชีพค้าบริการพิเศษ เขาได้ส่งเสียครอบครัว พ่อแม่ ลูก พี่ หรือน้อง ไม่เคยทิ้งขว้างหรือเพิกเฉยต่อญาติมิตร สาเหตุที่ทำให้สำนึกเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่อันนี้ ได้แทรกเข้ามาอยู่ในกระแสความคิดของหญิงสาวเหนืออันสืบ

เนื่องกันมานาน หากจะนับเป็นป็นพุทธศักราชก็ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้ แต่จากการวิเคราะห์ปัจจัย
 หลายอย่างทำให้เห็นถึงความเป็มาได้ค่อนข้างชัดเจน นับจากวัฒนธรรมทางด้านศาสนา ที่
 กล่าวถึงจะรวมไปถึงระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับผีสังเทวดา เวทมนต์คาถาต่าง ๆ
 (Supernatural power and magics) ศาสนาทุกศาสนาก็รวมเอาความเชื่อเรื่องวิญญาณ
 (animiam) เข้าไว้ด้วยกันทั้งสิ้น โดยตามความหมายของศาสนาย่อมรวมถึงระบบความเชื่อที่คน
 ยึดถือปฏิบัติตาม ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มัก
 คล้อยตามหรือเป็นไปในแนวทางที่ตนเห็นว่าถูกกว่าควร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ได้จากระบบ
 ความเชื่อของสังคมหรือศาสนานั้นเอง ความเชื่อในเรื่องวิญญาณทำให้คนเชื่อต่อไปในเรื่องเวียน
 วายตายเกิด รวมทั้งความกลัวในสิ่งที่ไม่มีความเห็น เช่น กลัวผี เป็นต้น (สนิท สัมครการ,
 2525, หน้า 50) สังคมเหนือซึ่งมีความใกล้ชิดกับศาสนา มาก ความเชื่อเรื่องผีก็มีมากและ
 ถ่ายทอดกันมาอย่างเหนียวแน่น ตามวิถีของคนไทยที่ถูกปลูกฝังมาโดยระบบศักดินา เชื่อและ
 เคารพตามกัน อีกอย่างเราใกล้ชิดกับวัด มีงานรื่นเริงที่วัด ทำบุญบะปักษ์ที่วัด เรียนหนังสือ
 ที่วัด คนสอนคือพระ และพระก็เป็นคนในท้องถิ่นที่ไม่ได้ปฏิเสธความเชื่อเรื่องผี ยิ่งเป็นการ
 ถ่ายทอดที่เหนียวแน่นมากขึ้น ความเชื่อเรื่องผีของคนเหนือที่หลากหลาย รวมทั้งความเชื่อเรื่อง
 ผีฆ่าตายด้วย คนที่ติดต่อผีฆ่าตายก็เป็นผีหญิง ผีฆ่าหมอนึ่งผู้ประกอบพิธีก็เป็นผีหญิง ความ
 เชื่อเรื่องผีกะ (ผีอบ) ยิ่งเป็นการกำหนดหน้าที่ของสตรีมากขึ้น หน้าที่ที่ต้องดูแลปรนนิบัติสามี
 หน้าที่ความเป็นแม่ หากใครละเลยเฟิกเฉยก็จะถูกตราหน้าว่าเป็นผีกะ ซึ่งเป็นที่รังเกียจของ
 ชุมชน ปัจจัยทางด้านสังคมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ผลักดันให้สตรีเหนือต้องรับบทบาทสำคัญในครอบครัว
 เห็นได้จากเมื่อผู้หญิงเหนือแต่งงานออกเรือน ฝ่ายชายต้องย้ายมาอยู่กับฝ่ายหญิง มรดกของพ่อแม่
 ก็จะตกทอดให้แก่ลูกสาวคนโต และลูกสาวก็เป็นผู้ทำหน้าที่เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่า จะเห็นได้ว่า
 ปัจจัยทางสังคมก็เป็นแรงเสริมที่สำคัญประการหนึ่ง นอกจากนี้แล้วปัจจัยเสริมทางการเมือง
 การปกครองก็เป็นสิ่งสำคัญที่เสริมแรงให้เห็นถึงความสำคัญของสตรียิ่งขึ้นไปอีก ดังจะเห็นจาก
 กฎหมายมั่งรายศาสตร์บัญญัติไว้ เช่น ถ้าผู้ชายไปมีภรรยาใหม่ มีกฎหมายเขียนไว้ว่า "ให้ริบเอา
 ทรัพย์สินเงินทอง และไล่มันออกจากบ้านไป" หากกรณีหย่าร้าง" ให้แบ่งทรัพย์สินออกเป็น 3 ส่วน

ให้ชาย 1 ส่วน หญิง 2 ส่วน และให้หญิงดูแลลูก" และถ้าในกรณีสามีตาย "ทรัพย์สินและลูกทั้งหมดจะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของหญิงแต่เพียงผู้เดียว ญาติฝ่ายชายจะมายุ่งเกี่ยวมิได้" ทั้งในระบบศักดินา ประชาชนทั่วไปจะเป็นชนชั้นไพร่และไพร่หลวง ซึ่งผู้ชายจะต้องไปทำงานให้กับหลวง ช่วงแรกไปเข้า 6 เดือน ออก 6 เดือน แต่ต่อมาจะแปรเปลี่ยนเข้าเดือนออกเดือน จนถึงที่สุดเมื่อรัชกาลที่ 5 โดยมี พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2448 เป็นเครื่องมือสำคัญ จากช่วงเวลาผู้ชายต้องเข้าไปรับใช้หลวง ผู้ที่ต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวดูแลลูก ทำมาหากินและตัดสินใจต่างๆ จึงเป็นหน้าที่ของภรรยา หรือผู้หญิงทั้งสิ้น จากปัจจัยที่ได้ยกขึ้นมาชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นอิทธิพลต่อความคิดของสตรีชาวเหนือ และเป็นเหตุที่สำคัญที่ทำให้หญิงเหล่านั้นต้องหันเข้าสู่อาชีพบริการพิเศษ เพราะปัจจัยข้างต้นได้ผ่านการกล่อมเกล่า ตามห่วงแห่งเวลาและกระแสของสังคม ปัจจุบันจึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่หญิงเหล่านั้นจะถือว่าหน้าที่รับผิดชอบครอบครัวสมาชิก เสียสละเพื่อครอบครัวเป็นหน้าที่ของตน

ดังนั้นอาชีพพิเศษของหญิงในตำบลนาแล้ง จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมทำให้หญิงเหล่านั้นต้องแสดงบทบาทความรับผิดชอบต่อครอบครัว เพราะจากการศึกษาชุมชน พบว่า ในปี พ.ศ. 2507 เป็นปีที่ชุมชนตำบลแม่เนา ระเบิดวิกฤตฝนแล้ง ไม่สามารถประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ ทำการเกษตรได้ คนในชุมชนออกทำงานต่างถิ่นมาก เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม รับเอาวิถีชีวิตแบบใหม่ของสังคมใหม่มาด้วย หญิงกลุ่มที่ไปทำงานกรุงเทพฯ ในลักษณะคนรับใช้ตามบ้าน เลี้ยงเด็ก โรงงาน ทอผ้า รายได้ของอาชีพเหล่านี้ไม่มากนัก ต่อมาได้มีคนมาชักชวนให้ไปประกอบอาชีพค้าประเวณี บางรายถูกหลอก หญิงกลุ่มแรกนี้ไม่ประสบความสำเร็จเพราะไม่มีเงินเหลือเก็บมากพอที่จะส่งมาให้ครอบครัวได้ ใช้อย่างสบาย เนื่องจากสถานการณ์ที่หญิงเหล่านั้นไปประกอบอาชีพมักเป็นสถานที่ค้าบริการขนาดเล็ก หรือที่ทราบโดยทั่วไปที่เรียกว่า "ช่อง โสเภณี" เมื่อกลับสู่ชุมชนก็ถูกนิทาว่าร้ายเพราะชาวบ้านไม่ยอมรับ ต่อจากนั้นพบว่ามีหญิงรุ่นที่สอง สาม สี่ ... ไปแล้ว เมื่อกลับมาก็้นำเงินมาสร้างบ้าน ซื้อรถ มีทองใส่หูหრა ทำให้คนในชุมชนเริ่มที่จะเบี่ยงเบนทัศนคติ ยิ่งเมื่อหญิงเหล่านั้นมาชักชวนเอาญาติของตนเองออกไปประกอบอาชีพดังกล่าว และเมื่อกลับมาก็

ร่ำรวยกันเป็นเครือข่าย จึงเป็นแรงเสริมให้ทัศนคติที่มีต่ออาชีพนี้ของชาวบ้านเป็นบวกมากขึ้น จนเมื่อเวลาผ่านไปเนิ่นนานก็เป็นที่ยอมรับของชุมชน ว่าอาชีพโสเภณีเป็นเพียงอาชีพธรรมดาๆ เท่านั้น ในช่วงแรก ๆ ราคาที่มีคนจากกรุงเทพฯ มาซื้อตัวหญิงสาวในชุมชนกับพ่อแม่อยู่ในราคาประมาณ 3,000 - 4,000 บาท ช่วงระยะเวลาที่อาชีพพิเศษนี้เฟื่องฟูคือ ระหว่าง พ.ศ. 2528 - 2534 ซึ่งหญิงสาวในชุมชนไปประกอบอาชีพค้าดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ทำให้ในชุมชนจะเหลือเพียงเด็กและคนแก่เท่านั้น สถานที่ที่หญิงสาวไปประกอบอาชีพบริการพิเศษในระยะแรกคือ กรุงเทพฯ และต่อมาขยายไปตามหัวเมืองใหญ่ๆ เช่น สงขลา หาดใหญ่ และเชียงใหม่ มีบางส่วนที่ไปประกอบอาชีพนอกประเทศ คือ ญี่ปุ่น ไต้หวัน และฮ่องกง

4. โครงสร้างทางสังคมของชุมชน และสถาบันต่างๆ ในชุมชน

4.1 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนตำบลนาแล้งเป็นลักษณะคล้ายกับการตั้งบ้านเรือนของชุมชนทั่ว ๆ ไปในเขตภาคเหนือ ตามลักษณะภูมิประเทศภาคเหนือซึ่งเป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาและที่ลุ่มกึ่งมีนอย คนเหนือจึงตั้งชุมชนบริเวณที่ลุ่มเชิงดอยที่สลับซับซ้อนของภูเขา ชุมชนนาแล้งก็เช่นกันตั้งอยู่บริเวณที่ลุ่มเชิงดอย โดยรอบมีภูเขาน้อยใหญ่สลับกัน บางส่วนของหมู่บ้านเป็นเนินเตี้ย ๆ การตั้งบ้านเรือนของชุมชนนี้อาศัยหลักสำคัญคือตั้งบ้านเรือนใกล้แหล่งทำกิน ดังนั้นหมู่บ้านในตำบลนาแล้งจึงมีการตั้งบ้านเรือนในลักษณะหมู่บ้านที่อยู่อาศัยตรงกลาง และล้อมรอบไปด้วยแหล่งทำกิน ทั้งสวน ไร่ นา ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำกินไม่ไกลมากนัก บางครัวเรือนมีที่ทำกินอยู่ติดหลังบ้าน ทำให้สะดวกและง่ายต่อการทำมาหากิน ตอนเช้าออกทำงานแต่เช้าตรู่ พอสายก็กลับบ้านเพื่อรับประทานอาหารและกลับออกไปทำงานต่อ ลักษณะนี้จึงเป็นเหตุให้ไม่มีปัญหาการลักขโมยในตำบลนี้ การแบ่งแยกแต่ละหมู่บ้านจะใช้แหล่งทำกิน ลำห้วย หรือสถานที่ราชการเป็นเกณฑ์ในการแบ่งเขต ระยะทางระหว่างหมู่บ้านไม่ห่างกันมากนัก การตั้งบ้านเรือนของแต่ละหมู่บ้านจะมีความคล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์หรือภูมิประเทศที่เป็นแบบเดียวกัน วัฒนธรรม ประเพณีเดียวกันก็ตาม อีกปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งบ้านเรือน

ของหมู่บ้านในตำบลนาแล้ง คือ แต่ละหมู่บ้านมีลำห้วยไหลผ่าน การตั้งบ้านเรือนจึงนิยมตั้งตามแนวลำห้วยผ่านมีผลไปถึงการวางโครงสร้างถนน เพราะมีถนนหลายสายในตำบลที่สร้างขนานเลียบคลอง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านนาแล้งแต่เดิมจะไม่เน้นวัสดุในการก่อสร้างบ้านจึงเป็นเรือนไม้ทั้งหลัง เนื่องจากแต่ก่อนบริเวณที่ตั้งชุมชนนาแล้ง เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ประกอบไปด้วยไม้ยืนต้นที่มีขนาดใหญ่มากมาย จึงเป็นการง่าย สะดวกและประหยัดด้วย ที่จะใช้ไม้ในการสร้างที่อยู่อาศัยทั้งประหยัดด้วย

ลักษณะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้เดี่ยว ชั้นเดียว ยกได้สูงไม่เกิน 1.50 เมตร เพื่อประโยชน์ในการเก็บอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ลักษณะบ้านนิยมสร้างคล้ายกัน เช่น สร้างเจดียงต่อออกมา และหลังคามีสายน้ำ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้เปรียบเสมือนหน้าตาของบ้าน จึงมีการตกแต่งอย่างสวยงาม เผลียงก็จะมีการฉลุลาย ส่วนชายน้ำก็มีการฉลุลายเช่นกัน เป็นลวดลายที่มีความอ่อนช้อยงดงามมีการทาสีทั้งงดงามยิ่งขึ้น บริเวณของบ้านใช้ทำกิจกรรมเอนกประสงค์ เช่น เป็นที่รับแขก รับประทานอาหาร นั่งเล่น เป็นต้น ภายในบ้านจะมีเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างครบครัน แม้บ้านหลังนั้นจะไม่ใหญ่โตแต่ก็มี โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น เตารีดแก๊ส ในการตกแต่งบ้านของคนในชุมชนนี้มักตกแต่งด้วยไม้ดอกไม้ประดับเน้นความร่มรื่น ชุ่มชื้น และร่มเย็น ภายในบริเวณบ้านปลูกทั้ง ไม้ยืนต้นเพื่อให้ร่มเงา และบางที่ก็ปลูกพืชผักสวนครัวไว้ด้วย สิ่งหนึ่งที่สังเกตเห็นได้ชัด คือ การนิยมกันรั้วบ้าน บ้านทุกหลังในหมู่บ้านจะมีรั้วรอบขอบชิด อาจจะเป็นรั้วที่ใช้ไม้ทำรั้ว รั้วต้นไม้ รั้วสังกะสี รั้วไม้ไผ่ หรือรั้วอิฐบล็อกการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ชิดติดกันเป็นแถวตามถนน บ้านบางหลังใช้รั้วเดียวกัน บางหลังก็มีประตูหน้าบ้านสวยงามมาก ทิศทางการตั้งก็จะหันหน้าเข้าหาถนนหรือฝั่งคลอง สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ บ้านแต่ละหลังจะมีศาลเจ้าขนาดเล็ก มีความสูงประมาณ 1.20 เมตร จากการสัมภาษณ์พบว่าเป็นที่สถิตย์ของผีปู่ย่า บริเวณที่ตั้งของวัดจะมีบ้านอยู่ล้อมรอบเป็นที่น่าสังเกตว่าทุกหลังคาเรือนจะสร้างบ้านหันหน้าเข้าหาวัด อันเป็นผลเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธได้เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน นอกจากนี้หมู่บ้านยังประกอบไปด้วยสถานที่ราชการ โรงเรียน สถานเอนามัย หลายแห่งที่แทรกอยู่ในหมู่บ้าน ไม่ได้สร้างแยกออกไป เช่น ในบางชุมชน

จากลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านในชุมชนนาแล้ง ทำให้ชาวบ้านรู้จักกัน และมีความใกล้ชิดกับเพื่อนบ้านมาก แม้จะมีรั้วกันบริเวณบ้านจากกันก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อิทธิพลของเพื่อนบ้านมีมากตามไปด้วย รูปแบบของความสัมพันธ์มีทั้งแก่งแย่ง แข่งขันและเกื้อกูลซึ่งกัน และกัน ตามลักษณะของบ้านที่เห็นในชุมชนซึ่งนิยมสร้างให้ใหญ่โตสวยงาม ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีหน้ามีตาในสังคม

ปัจจุบันลักษณะของบ้านที่เคยสร้างด้วยไม้ก็เปลี่ยนไป เป็นบ้านที่สร้างด้วยคอนกรีต ประตูอัลลอยด์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านหลังที่มีหญิงสาวออกไปประกอบอาชีพพิเศษจะสามารถรู้ได้ทันทีที่เพียงเห็นลักษณะของบ้านเท่านั้น เนื่องจากมีความแตกต่างที่ชัดเจน บ้านบางหลังไม่มีหญิงอาชีพพิเศษอยู่ มีแต่พ่อแม่อาศัยอยู่เท่านั้น ก็ได้แสดงถึงความมีหน้ามีตาที่ลูกไปทำงานแล้วส่งเงินมาให้ พ่อแม่มักนำเงินที่ได้ไปปลูกบ้านหลังใหม่ ซื้อรถยนต์ โทรศัพท์ ลักษณะบ้านแบบใหม่ดังกล่าวนี้จะแทรกอยู่ตามหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะเมื่อหลังจากมีการเดินทางไปประกอบอาชีพค้าพิเศษในต่างประเทศ

4.2 สถาบันครอบครัว

ลักษณะครอบครัวแบบดั้งเดิมของคนในชุมชนนาแล้ง มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended family) คือ ภายในครอบครัวประกอบไปด้วยพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือมากกว่านั้น เพราะการมีครอบครัวในลักษณะนี้มีผลต่อการทำมาหากิน เพราะแรงงานคนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ในสมัยที่วิทยาการและเทคโนโลยียังไม่เจริญก้าวหน้า ยิ่งถ้าหากนับย้อนช่วงอายุคนในชุมชนกลับไปสัก 1 - 2 ช่วงอายุคนจะพบว่าลูกพ่อแม่เดียวกันมีจำนวนมาก เพื่อช่วยกันทำมาหากินตามประเพณีของชาวบ้านแต่เดิม เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องเข้ามาอยู่ในบ้านฝ่ายหญิง เพราะลูกสาวจะเป็นคนได้รับมรดกทั้งหมด อีกทั้งผู้หญิงจะเป็นผู้ที่สามารถติดต่อดีปู่ย่าได้ด้วย แต่ถึงกระนั้นผู้ชายก็ยังเป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อสภาพการณ์ต่างๆ เปลี่ยนไป กระแสของครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) ก็เริ่มเข้าสู่ชุมชน กล่าวคือ จากเดิมเป็นครอบครัว

ขยายที่เมื่อมีการแต่งงานฝ่ายชายจะมาอยู่บ้านฝ่ายหญิงช่วยกันทำมาหากินเพิ่มรายได้ และเมื่อสามารถขยับขยายฐานะของตนได้ก็จะแยกบ้านออกมา โดยมากแล้วพ่อแม่จะแบ่งมรดกให้ เช่น ให้ที่ดิน สำหรับปลูกบ้าน สวน ไร่นา จึงแบ่งจากที่ดินเดิมของพ่อแม่ ดังนั้นบ้านที่สร้างขึ้นใหม่จึงอยู่ใกล้กับบ้านเดิม ทำมาหากินในแหล่งเดิม เพียงแต่ผลผลิตที่ได้ไม่ต้องแบ่งให้ใคร ถ้าจะกล่าวไปแล้วก็ยังเป็นสิ่งเดิมๆที่ไม่ใคร่สมบูรณ์เหมือนในเมืองใหญ่ๆ มากนัก เพราะยังอยู่กินกันแบบระบบเครือญาติ การปลูกบ้านก็อยู่ในเครือญาติมิตร ที่ทำกินก็ยังเป็นพื้นเดิม เมื่อเวลาทำงานก็มีการลงแขกช่วยเหลือกัน แม้จะเริ่มพัฒนาตามสมัยใหม่มากขึ้นก็ตาม ในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะเป็นญาติกันเกือบทั้งหมดบ้าน สิ่งที่ได้จากนามสกุลของคนในหมู่บ้านจะไม่หลากหลายมากนัก มีนามสกุลใหญ่ ๆ ไม่กี่นามสกุล อีกทั้งการแต่งงานในอดีตจนถึงปัจจุบันยังคงนิยมแต่งงานเองในหมู่บ้าน แม้บางนามสกุลจะต่างกัน แต่ก็ยังคงเป็นญาติกันอยู่

4.3 วิธีการดำเนินชีวิตประจำวัน

จากการสอบถามคนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้าน ได้เล่าประสบการณ์ให้ฟังว่า ในอดีต แต่ก่อนชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่ายมาก ชีวิตของชาวบ้านจะยึดติดกับธรรมชาติ การเกษตรกรรม ในปัจจุบันสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลง ความต้องการที่จะมีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เริ่มมีมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามกระแสของการดำเนินชีวิตแบบใหม่ยังไม่ใคร่รุนแรงมากนัก ความเรียบง่ายยังคงปรากฏอยู่ อาชีพของชาวบ้านส่วนมากยังคงเป็นอาชีพเกษตรกรรม การเริ่มของกิจวัตรประจำวันจึงเน้นว่าต้องตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อทำอาหาร หุงข้าวใส่บาตร หรือไม่ก็ออกไปตลาดแต่เช้า ทำให้ตลาดเป็นแหล่งชุมนุมของคนในหมู่บ้าน ชาวของใครต่อใครจะถูกแพร่กระจายได้เป็นอย่างดีที่ตลาดเช้า การไปตลาดมิใช่จะไปซื้อกับข้าวทุกอย่างจะมีของหรืออาหารบางอย่างเท่านั้นที่ต้องซื้อ เช่น น้ำปลา เกลือ หมู เป็นต้น ผักบางชนิดไม่จำเป็นต้องซื้อ เพราะ ปลูกกินเองตามบ้าน ทางด้านของร้านค้านั้นมีแทบทุกจุดในหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้วก็จะพากันออกไปทำงานในแหล่งทำกิน

ซึ่งจะเสียเวลาในการเดินทางเพียงน้อยนิดเท่านั้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วถึงลักษณะการตั้งบ้านเรือนว่า อยู่ใกล้ที่ทำกินชาวบ้านก็จะไปทำงานที่เรือกสวนไรรู้มาตั้งแต่เช้าตรู่ บางทีก็หาอาหารหาของป่าไปด้วย เช่น หน่อไม้ เห็ด ฯลฯ จากการสัมภาษณ์หญิงคนหนึ่งที่กำลังเก็บหน่อไม้พบว่า การเก็บของป่า เช่น หน่อไม้ เป็นอาชีพเสริมหลังการทำนาทำสวน เวลามีหน่อไม้ ออกก็เก็บหน่อไม้ บางทีจะได้เห็ดและพืชอื่นๆ ด้วย เป็นการเพิ่มรายได้ การชายก็เดินชายตามบ้านในหมู่บ้าน แต่ก็ยังมีบางครอบครัวที่ออกไปทำงานก่อนการรับประทานอาหารเช้า เนื่องจากแดดไม่ร้อนจัด มีคนทำกับข้าวรออยู่ที่บ้าน พอสาย ๆ ก็กลับมาทานข้าวหรือคนที่อยู่ที่บ้านก็เอาข้าวไปส่งถึงทุ่งนา สวน ซึ่งคนที่เตรียมกับข้าวก็เป็นหน้าที่ของภรรยาหรือลูกสาว จึงไม่เป็นเรื่องแปลกเลยที่เวลาเช้าไปในหมู่บ้านช่วงเวลากลางวันจะพบแต่ความเงียบ เพราะจะเหลือแต่เพียงคนแก่และเด็กเล็กเท่านั้นที่อยู่เฝ้าบ้าน เด็กขนาดเข้าอนุบาลหรือมีอายุประมาณ 2 - 5 ขวบ ทางสถานีอนามัยได้จัดให้มีสถานรับเลี้ยง ถ้าเป็นเด็กโตกว่านั้นก็จะไปโรงเรียน ส่วนพวกหนุ่มสาวก็จะไปทำงานในเมืองหรือที่อื่น เมื่อตะวันตกล้อยต่ำลงประมาณ 6 โมงถึงทุ่ม ขบวนของชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ จะเริ่มทยอยกันกลับสู่หมู่บ้าน ฝ่ายหญิงทั้งภรรยาและลูกสาวก็ต้องทำหน้าที่ทำกับข้าวเตรียมรับประทานอาหารเช้าร่วมกัน หลังอาหารเช้าจะมีบางครอบครัวที่ตั้งวงต่อ โดยเฉพาะตั้งวงเหล้าสนทนากัน ดูโทรทัศน์ด้วยกัน โดยจะมีเพื่อนบ้านมาดูด้วยกันบ้างคุยกันบ้าง หากมีอาหารก็จะถือติดไม้ติดมือมาจากบ้านด้วย หลังจากนั้นประมาณไม่เกิน 5 ทุ่ม หากไม่มีกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน (ประชุม งานศพ ฯลฯ) ชาวบ้านก็จะพากันเข้านอนเกือบหมด เพราะต้องพักผ่อนเอาแรงเพื่อสู้งานในวันต่อไป

4.4 เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

สิ่งที่อยู่คู่กันของสังคมชุมชนนาแล้งอย่างถาวรอย่างหนึ่ง คือ การประกอบอาชีพทางการเกษตรของชาวบ้าน ตั้งแต่มีการก่อตั้งชุมชน ปัจจัยในการก่อตั้งชุมชนนาแล้งอย่างหนึ่งก็เพราะเป็นพื้นที่เหมาะสมกับการทำการเกษตร แม้ว่าเมื่อเวลาผ่านไปวิถีในการผลิตจะ

เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น มีการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร แต่อาชีพหลักของชาวบ้านก็ยังคงเป็นเกษตรกรรมอยู่ และการผลิตโดยใช้แรงงานคนในครอบครัวก็ยังมีบทบาทสำคัญอยู่ เดิมการทำเกษตรจะเป็นแบบยังชีพ โดยพืชหลักคือข้าว เน้นเพื่อการบริโภคเองในครอบครัว หากมีผลผลิตเกินความต้องการก็จะเอาไว้แลกเปลี่ยน บางบ้านจะเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด ฯลฯ นอกจากนั้นก็อาศัยป่าเป็นแหล่งหากิน เช่น หาของป่า ล่าสัตว์ การดำเนินชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และไม่ได้เดือดร้อนกับภาวะเศรษฐกิจ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา เมื่อประชากรมีจำนวนมากขึ้น การจะยังชีพแบบเรียบง่ายโดยอิงธรรมชาติทั้งหมดก็เป็นไปได้ยาก วิทยาการต่างๆ ก็หลั่งไหลเข้ามามาก การแก่งแย่งแข่งขันเพื่อปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ก็มีมากขึ้น ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็ถูกทำลายตัดโค่นเพื่อเป็นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยมากขึ้น สภาพป่าจึงกลายเป็นที่โล่ง โดยส่วนใหญ่แต่ละครอบครัวในชุมชนที่มีที่ดินทำกินจะถือครองที่ทำกินประมาณ 10 - 15 ไร่ เพื่อทำการเกษตรทั่วไป ที่ดินส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์และหากปีไหนฝนดีผลผลิตก็ดีตาม และยังปลูกพืชได้หลายชนิดสลับเปลี่ยนกันไป เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวเรียบร้อยแล้วในเดือนธันวาคม ก็จะมีการปลูกหอม กระเทียมต่อ การปลูกพืชดังกล่าวจะอาศัยแรงงานในครัวเรือน และอาจมีการลงแขก ในบางครั้งมีการจ้างแรงงาน ค่าแรงในช่วงเก็บเกี่ยวประมาณวันละ 100 - 150 บาทต่อคน การปลูกหอม กระเทียมโดยมากจะใช้แรงงานภายในครอบครัวเท่านั้น โดยปลูกในแปลงที่นา โดยการไถดินกลบกองฟางรดน้ำให้ชุ่มฟาง ซึ่งจะกลายเป็นปุ๋ยที่ดี ปลูกเป็นแถวเป็นแนวอย่างมีระเบียบ จากนั้นก็จะหาฟางมากลบบางๆ รดน้ำให้ชุ่มต่อจากนั้นก็ดูแลอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็ไม่เป็นการลำบาก เพราะที่ทำกินของชาวบ้านอยู่ใกล้บ้าน

นอกจากจะมีการปลูกหอม กระเทียมแล้ว ยังมีชาวสวนที่ปลูกผัก เช่น กะหล่ำปลี คื่นช่าย เป็นต้น ในขณะที่พืชชนิดใหม่และเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านขณะนี้ คือ ถั่วแขก ซึ่งได้รับการสนับสนุนให้ปลูก เพราะมีบริษัทซื้อ แต่ต้องได้มาตรฐานตามที่บริษัทกำหนดในอัตราราคากิโลกรัมละ 9 บาท ชาวบ้านจะปลูกถั่วแขกในไร่และปลูกในช่วงฤดูฝน เพราะเป็นพืชชอบน้ำเพียง 45 วัน ก็ได้เก็บผลผลิต แต่ค่อนข้างยุ่งยากในการดูแลทั้งตอนปลูกและตอนเก็บ เก็บก็ต้องเก็บตามเวลาที่กำหนดพอดี หากเลยไปราคาก็จะลดลงถึงขั้นไม่รับซื้อ แต่ก็เป็นพืชที่สร้าง

รายได้ให้ชาวบ้านมากที่สุดเดียว อาชีพเกษตรกรรวมในชุมชนน่าเลี้ยงแม้ดูว่าจะปลูกพืชหลากหลายเหมือนจะมีรายได้ดี แต่ระบบการเกษตรของชุมชนยังล้าหลัง อาศัยแรงงานคนและผลผลิตเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น การเก็บเกี่ยวจะใช้แรงงานคนในการเก็บและนวดข้าว ทั้งที่ปัจจุบันมีเครื่องจักรกลท่อนแรงอยู่ในชุมชนถึง 2 ตัว แต่ก็ไม่ใช่ที่นิยมแต่อย่างใด ระบบการเกษตรที่มีก็ยังอาศัยน้ำตามธรรมชาติอยู่ ต้องเดินทางออกจากถิ่นที่อยู่ไปทำงานทำเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามปี พ.ศ. 2507 นอกจากอาชีพทางการเกษตรแล้ว ลูกหลานชาวบ้านบางกลุ่มที่มีโอกาสทางการศึกษาก็จะไปทำงานในตัวเมือง หรือรับราชการ บางส่วนจะเป็นพวกค้าขาย เปิดร้านขายของเบ็ดเตล็ด ในทางตรงข้ามอีกกลุ่มที่ไม่มีที่ทำกินของตนเองอาชีพที่มีคือ รับจ้างทั่วไปตามฤดูกาลต่างๆ แล้วแต่งงานที่มาจ้าง ค่าแรงธรรมดาทั่วไปประมาณวันละ 50 - 60 บาท แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็อาจเพิ่มเป็น 100 - 150 บาท แต่ก็ยังเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน จึงอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุทางด้าน การประกอบอาชีพหรือปัจจัยทางเศรษฐกิจอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ผลักดันให้หญิงสาวในชุมชนต้องหันเหชีวิตเข้าสู่อาชีพพิเศษ โดยมีความคิดว่าไปตายเอาดาบหน้า

5. ศาสนา ความเชื่อ และจารีตประเพณีต่างๆ

5.1 ศาสนาและความเชื่อ

คนในชุมชนน่าเลี้ยงส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีความเชื่อในเรื่อง ภูติผี วิญญาณต่างๆ ที่มีมากมายตามความเชื่อของคนภาคเหนือ และอาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านน่าเลี้ยงน่าจะเป็นภูติผีวิญญาณนี้เป็นผลมาจากศาสนาพุทธ หรือพฤติกรรมนี้เป็นผลมาจากการนับถือผี จึงเป็นเรื่องที่ยากลำบาก เพราะตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วไม่ได้สนับสนุนให้เชื่อในสิ่งเหล่านี้ สอนให้เชื่อในหลักของความเป็นจริง แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับไม่เป็นไปตามนั้น ตราบใดที่คนยังมีความกลัวและความต้องการที่ไม่สิ้นสุด ตราบนั้นความเชื่อและการแสวงหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนก็ไม่สิ้นสุดเช่นกัน สำหรับข้อความนี้คงใช้ได้ดีกับคนในสังคม

นาแล้ง จะเห็นว่าแม้แต่สาวกของพระพุทธเจ้าอย่างพระสงฆ์ของตำบลนี้ยังมีความเชื่อเรื่องผี วิทยุญาณอย่างเหนียวแน่น แน่นนอนว่าการสืบทอด ถ่ายทอดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีต้องตกทอดกัน ไปอย่างเหนียวแน่น เพราะสภาพสังคมนาแล้งยังมีวัดเป็นศูนย์รวมผีที่เป็นความเชื่อของชาวบ้าน ในชุมชนนาแล้งที่สำคัญ คือ

(1) ผีเจ้าบ้าน

ชาวบ้านจะเชื่อกันว่าทุกหนทุกแห่งบน โลกมีผีอยู่ประจำไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน วัด ดิน น้ำ บ้าน หรือที่ทำงานต่างๆ หมู่บ้านก็เช่นกันต้องมีผีประจำ ซึ่งผีที่เชื่อว่ามีอยู่นี้จะคอยดูแลรักษาสมาชิกในหมู่บ้าน ทุกคน ลี้ด่ว วิ้วควาย สิ่งของต่างๆ ของหมู่บ้าน ตำบลนาแล้งประกอบไปด้วยหลายหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านก็จะมีผีประจำ และเรียกชื่อผีประจำหมู่บ้าน เหมือนกันว่า "ผีเจ้าบ้าน" หรือ "ผีปูด้า" เรียกบริเวณตบุงปูด้าว่า "ดอนปูด้า" หรือเขต หวงห้าม" ซึ่งบริเวณที่เรียกว่าดอนปูด้านี้จะมีต้นไม้ขึ้น เพราะไม่มีใครกล้าล่วงล้ำเข้าไปตัดและทำลายด้วยความกลัวอิทธิฤทธิ์ของผีปูด้าที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีจริง ลักษณะของตบุงปูด้าเป็นเรือนไม้ ขนาดเล็ก เสาขยสูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร หลังคาหน้าจั่วสังกะสี ภายในโล่ง เมื่อมีผีก็ ต้องมีพิธีเลี้ยงผี โดยการเลี้ยงผีปูด้านี้จะทำกันปีละ 1 ครั้ง โดยจัดในวันแรม 6 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี เครื่องเช่นไหว้จะเป็นไก่ติดต่อกัน 3 ปี พอปีที่ 4 จะถวายหัวหมู พอปีต่อไปก็ควาย สลับเปลี่ยนกันไปเช่นนี้ ส่วนประกอบอย่างอื่นก็มี เช่น ข้าวต้ม เหล้าขาว ข้าวปั้น ข้าวดำ ข้าวแดง กล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล ฐูป เทียน ดอกไม้อย่างละ 12 คู่ เป็นต้น ในการทำ พิธีต้องมี "กำลั้ง" นั่นคือ ผู้นำในการทำพิธีทำหน้าที่ติดต่อกับผีปูด้า การสืบทอดของ "กำลั้ง" แต่เดิมจะสืบทอดกันตามเครือญาติ คือ หากคนที่ เป็น "กำลั้ง" ตายลง ญาติของ "กำลั้ง" คน นั้น (อาจจะ เป็นลูกก็ได้) ที่มีอายุไล่ต้องขึ้นมาแทน แต่เมื่อหาญาติหรือลูกของ "กำลั้ง" คนเดิมที่มีอายุไล่ได้ยาก ในปัจจุบันจึงยึดเพียงว่าคนที่จะเป็น "กำลั้ง" ต่อไปขอให้มีความน่านับถือเป็นผู้ อายุไล่ของหมู่บ้านเท่านั้น และรู้เรื่องการเลี้ยงผีเจ้าบ้านดีก็เป็น "กำลั้ง" ต่อได้ การทำพิธี

ก่อนวันพิธีจริง "กำลัง" จะไปทำการบอกกล่าวผีเจ้าบ้านก่อน 1 วัน บอกว่าวันพรุ่งนี้จะมีการเลี้ยงผีปู่ตาให้ดูแลรักษาลูกบ้านทุกคน พอวันต่อมาซึ่งเป็นวันทำพิธีจริง ในอดีตชาวบ้านจะนำเครื่องเช่นมาคร้วเรือ่นละ 1 ชุด และนำมาทุกบ้าน ทำให้พิธียิ่งใหญ่มาก แต่ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจไม่อำนวยชาวบ้านจึงออกเงินกันไปซื้อเครื่อง เช่น และมาทำพิธีร่วมกันเพียงไม่กี่ชุดแล้วแต่กำลังเงิน ในวันที่ทำพิธีชาวบ้านจะมาร่วมกันทุกคน ในครอบครัว ในหมู่บ้าน จะขอให้ผีปู่ตาดูแลคุ้มครองสมาชิกของชุมชนที่จะเดินทางออกไปทำงานนอกบ้านหรือหากมีใครจะมาอยู่ที่ใดก็ขอให้ตามไปดูแล และเจ้าบ้านแต่ละบ้านจะทำหน้าที่บอกกล่าวความเป็นไปของหมู่บ้านให้ผีปู่ตารับรู้ จากพิธีดังที่ได้กล่าวมาจะเห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อผีปู่ตานั้นยังคงมีความเข้มแข็ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รายละเอียดปลีกย่อยแม้จะเปลี่ยนไปบ้างแต่ก็ไม่มาก เมื่อได้สัมภาษณ์ชาวบ้านหลายคนและหลายช่วงอายุ พบได้ว่าคำตอบที่เชื่อเรื่องผีปู่ตา ยังคงมีในเด็กเยาวชนรุ่นใหม่ช่วงอายุ 16 - 20 ปี เมื่อถามถึงเหตุผลว่าทำไมถึงเชื่อ คำตอบเหมือนกันหมด คือ เชื่อตามพ่อแม่ ปู่ย่า ที่ทำอย่างนี้มาตลอด และมีเหตุการณ์ที่เสริมความเชื่อด้วย นั่นคือ คนที่เคยไปดูแลผีปู่ตาเมื่อกลับมาบ้านก็เกิดเจ็บป่วย ญาติจึงไปถามจาก "ผีย่าหม่องนึ่ง" (มีรายละเอียดต่อไป) ให้ทำนายให้ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ผีย่าหม่องนึ่งก็จะบอกว่า ได้ไปลบหลูผีปู่ตาเอาไว้ วิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยกระทำโดยการไปขอขมาลาโทษ ซึ่งเมื่อได้กระทำการขอขมาลาโทษแล้วก็ปรากฏว่าหายป่วยใช้

(2) ผีหอผีเฮื่อน

คนในตำบลนาแล้ง เชื่อกันว่าบ้านทุกหลังจะมีผีประจำอยู่ เรียกว่า "ผีหอผีเฮื่อน" หรือ "ผีปู่ตายาย" ผีหอผีเฮื่อนนี้จะสิงสถิตย์อยู่ตามบ้านทุกหลัง เชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษของบ้านนั้นที่ตายไปด้วยความหวัง ใจลูกหลานจึงได้มาคอยดูแล ผีหอผีเฮื่อนเมื่ออิทธิพลต่อจิตใจของชาวบ้านมากจะเป็นผีที่คอยดูแลความประพฤติด่างๆ เชื่อกันว่าหากคนในบ้านเกิดเจ็บป่วยไม่สบาย เมื่อไปให้ผีย่าหม่องนึ่งทำนายจะบอกว่าเป็นเพราะประพฤติดีด เช่น ผิดลูกผิด

เมื่อยคนอื่น เป็นต้น ต้องไปขอขมาผีปู่ย่าตายาย เมื่อมีการนับถือก็ต้องมีพิธีกรรมในการเช่นไหว้
 เจ้าของบ้านจะสร้าง "หอ" ไว้บริเวณทิศหัวนอน เพื่อให้ผีปู่ย่าได้สิงสถิตย์เป็นเรือนไม้เสา
 เดี่ยว ยกสูงประมาณ 1.20 เมตร หลังคาสังกะสี หน้าเป็นจั่ว ภายในโถง อาจจะไม่มีการ
 ทุกบ้าน ถ้าเครื่องญาตินั้นเมื่ออยู่ในบริเวณเดียวกันก็อาจใช้หอเดียวกันได้ แต่ในหมู่บ้านจะมีหลายหอ
 ตามจำนวนเครือญาติตระกูลต่างๆ เมื่อถึงวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านทุกบ้านจะทำการ
 เช่นไหว้ผีหอผีเฮือนของบ้านตนเอง เครื่องญาติเดียวกันจะมารวมกันเพื่อทำพิธี ของที่ใช้เช่นไหว้
 ก็จะใช้โก่ติดต่อกัน 3 ปี สลับเปลี่ยนกันไปเช่นนี้ นอกจากโก่แล้วก็มีบหรี เหล้า ดอกไม้
 12 คู่ ธูป 12 คู่ เทียน 12 คู่ การประกอบพิธีคนที่ทำหน้าที่ดำเนินพิธีกรรม คือ ผู้อาวุโสที่
 เป็นเจ้าบ้าน โดยมากตอนที่รวมเครื่องเช่นและทำพิธีบนบ้านผู้หญิงจะเป็นผู้นำ เมื่อทำการบอก
 กล่าวและประกอบพิธีเสร็จจะให้ผู้ชายแบ่งเครื่องเช่นลงไปที่หอผีปู่ย่าข้างล่าง สิ่งนี้เป็นอีกอย่างที
 เน้นให้เห็นถึงบทบาทอันสำคัญของผู้หญิง เพราะคนที่ทำหน้าที่ติดต่อกับผีปู่ย่าตายาย คือ ผู้หญิง
 ในการทำพิธีไหว้ผีชาวบ้านจะถือว่าวันที่ไหว้ผีเป็นวันปีใหม่ของผีด้วย

(3) ผีย่าหมอนิ่งและพิธีกรรมการทำนาย

เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งคล้าย ๆ การทำนายเหตุการณ์ในอดีตและ
 อนาคตชาวบ้านจะมีความเชื่อถืออย่างมาก เมื่อเวลาคนเจ็บไข้ไม่สบายก็จะมาหาผีย่าหมอนิ่งให้
 ทำนายว่าเป็นเพราะอะไร ทำอย่างไรจะหาย หรือว่าเมื่อมีของหายก็ให้ผีย่าหมอนิ่งทำนาย
 พิธีกรรมผีย่าหมอนิ่งเป็นพิธีกรรมที่น่าสนใจมาก เพราะชาวบ้านเชื่อจริงๆ จากที่สอบถามไม่มีคน
 ไหนไม่เชื่อ การทำนายของผีย่าหมอนิ่งจะประกอบด้วยอุปกรณ์และขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- เตรียมหมอนิ่งข้าวเหนียวซึ่งนั่งข้าว โดยใช้พื้นหรือถ่าน ถ้าเป็นแก๊ส
 จะใช้ไม่ได้ผล

- แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนจากการใช้หมอนิ่งมาเป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่
 คล้ายหมวก ทรงสูงฐานกว้าง ตรงกลางมีช่องโหว่สามารถสอดไม้เข้าไปได้ ส่วนหมอนิ่งตั้งไฟไว้
 เหยยๆ แต่ยังคงถือว่าหมอนิ่งต้องนั่งด้วยถ่านหรือพื้นเท่านั้นจะใช้แก๊สไม่ได้

- ไม้คานทรงกระบอกรขนาดยาวประมาณ 1 คอก
- เชือกยาวพอที่จะมัดคานกับหมอนึ่งข้าวเหนียวให้แน่นทั้งสองข้างได้
- เมื่อเตรียมของมาพร้อมก็จะมัดเชือกยึดไม้คานกับภาชนะให้เรียบร้อยแล้วสวมเสื้อสีดำให้หุ่น โดยบริเวณแขนของหุ่นให้ไม้คานโผล่ออกมา
- เตรียมถาด (แต่เดิมใช้กระดิ่ง) ขนาดใหญ่พอควรแล้วบรรจุข้าวสารชนิดใดก็ได้ หมาก พลุ ดอกไม้ รูป เทียน ให้พร้อม เพื่อเช่นเดียวกับหมอนึ่งก่อน เชื่อว่าผีจะกินทิพย์ กล้วย หรือน้ำด้วย
- เมื่อเตรียมอุปกรณ์เสร็จคนทำพิธีก็จะเริ่มรำยมนต์คาถาเชิญผีเข้ามา วิธีที่จะรู้ว่ามาหรือยังให้ลองยกผีหมอนึ่งดู ถ้าหนักแสดงว่ามาแล้ว แต่ถ้าเบาแสดงว่ายังไม่เข้า เมื่อผู้วิจัยขอยกดูบ้างก็เห็นว่าน้ำหนักกว่าเดิม คนทำพิธีบอกว่าใครขวัญแข็งจะเบา ถ้าใครขวัญอ่อนจะหนัก และยกได้เฉพาะผู้หญิง ผู้ชายยกไม่ได้ เนื่องจาก "ผีหมอนึ่งเป็นผู้หญิงผู้ชายจะจับต้องไม่ได้ ถ้าให้ผู้ชายจับผีหมอนึ่งจะโกรธและจะไม่มาเข้าอีก"
- เมื่อยกดูคนทำพิธีบอกว่าผีหมอนึ่งเข้าแล้วก็ถามได้ คำถามที่ต้องการคำตอบว่า ใช่ - ไม่ใช่ ได้ - ไม่ได้ ดี - ไม่ดี เป็นต้น ถ้าไม่ตีผีหมอนึ่งจะสิ้นหัว แต่ตามที่ผู้วิจัยได้ลองถามว่า ปู่ ย่า ตา ยาย ที่บ้านสบายดีไหม (ซึ่งความจริงตายหมดแล้ว) คนทำพิธีให้เพิ่มเงินอีก 10 บาท บอกว่าผีหมอนึ่งต้องเดินทางไกล เมื่อผีหมอนึ่งกลับมาคนทำพิธีก็บอกว่าทุกคนสบายดี อย่างไรก็ดี จากประสบการณ์ของชาวบ้านที่มาให้ผีหมอนึ่งทำนายเกี่ยวกับของหายหรืออาการเจ็บป่วย พบว่าชาวบ้านที่มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีหมอนึ่ง พบหรือเมื่อไม่สบายมาทำนายและไปทำตามที่บอกก็จะหายเจ็บไข้ สิ่งนี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้นอกจากผีที่กล่าวมา ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องผีอื่นๆ อีก เช่น ผีเจ้าวัด ผีเจ้าที่ เจ้าทาง พระแม่ธรณี ผีประจำนาหรือผีตาแฉง เป็นต้น และยังมีผีที่ไม่ให้ผู้คนอีก คือผีปอบ ผีกระสือ หรือผีโพง ความเชื่อเรื่องผีที่ไม่ดีนั้นยังมีอยู่โดยเฉพาะผีกะ หรือผีปอบ

5.2 ประเพณีและวัฒนธรรม

ประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนตำบลนาแล้งไม่แตกต่างจากประเพณีภาคเหนือโดยทั่วไป คือ มีประเพณีที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา แต่มีประเพณีที่สำคัญที่บ่งบอกถึงฐานะของคนในสังคมนานาแล้ง คือ

(1) วันสงกรานต์ จะเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี "วันล้างขาล่อง" วันนี้สมาชิกในครอบครัวแม้จะอยู่ถิ่นอื่นก็จะมารวมกันทำความสะอาดบ้านเรือนเพื่อรับสิ่งที่ดีในวันปีใหม่ วันที่ 14 เมษายน ชาวบ้านจะเรียกว่า "วันเนา" เป็นวันที่ชาวบ้านจะตระเตรียมสิ่งของ อาหาร ห่อข้าวต้ม ขนมเพื่อจะไปวัดในวันถัดไป นั่นคือวันที่ 15 เมษายน เรียกว่า "วันพญาวัน" เป็นวันที่ชาวบ้านจะไปร่วมกันทำบุญที่วัด ชนทรายเข้าวัดไปสร้างเจดีย์ทราย และนำ "ตุง" มีลักษณะเป็นกระดาษสีเหมือนผืนผ้ายาวประมาณ 1 เมตร และวาดรูปสัตว์ประจำราศรี ทั้ง 12 ราศรี ให้ครบนำไปปักไว้บนเจดีย์ทราย นอกจากนั้นก็มีการนำเอาไม้ค้ำศรีไปวัดด้วย อาจเป็นคนละ 1 อัน หรือครอบครัวละ 1 อันก็ได้ ไม้ค้ำศรีมีลักษณะเป็นไม้ทรงกระบอกยาวตรงปลายเป็นแฉก เชื่อกันว่าเป็นการแก้เคล็ดต่ออายุคนนั้นให้ยาวขึ้นพอดอนบ่าย 2 โมงก็สร้างน้ำพระทั้งที่บ้านและที่วัด ที่บ้านจะต้องยกพระลงจากหิ้งบูชา คนที่ยกลงจะเป็นเจ้าบ้านและให้เจ้าบ้านเป็นคนสรงก่อน หลังจากนั้นลูกหลานจะรวมกันเดินไปตามบ้านที่มีผู้อาวุโสอยู่ไปขอศีลขอพรจากผู้ใหญ่ และเล่นน้ำสาดกันอย่างสนุกสนาน

(2) งานศพ คนในตำบลนาแล้งจะแสดงความสามัคคีและมีน้ำใจออกมาได้ชัดเจนมากในพิธีศพ ไม่ว่าจะ เป็นใคร ในหมู่บ้านหากตายลงทุกคนในหมู่บ้านจะไปช่วยงานโดยไม่มีกฎข้อบังคับว่าต้องไปใดๆ ทั้งสิ้น ชาวบ้านจะไม่แยกประเภทศพว่าตายแบบไหนให้เข้าบ้านได้ - หรือไม่ จะให้ทำพิธีที่บ้านและตั้งศพในบ้านได้หมด การวางแผนในโลงแต่เดิมจะแบ่งว่า

ถ้าเป็นหญิงจะนอนคว่ำถ้าเป็นชายจะนอนหงาย เชื่อว่าเมื่อเกิดชาติหน้าจะได้เพศเดิม แต่ในปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้หายไปศพจะนอนหงายเหมือนกันหมดทั้งชายและหญิง ส่วนพิธีกรรมก็เหมือนภาคอื่น มีการบวชโดยลูกหลานผู้ตายเพื่อจงศตตามความเชื่อที่จะทำให้ผู้ตายไปสู่สวรรค์ นิมนต์พระมาสวดอภิธรรมในตอนกลางคืนประมาณ 5 - 7 คืน แล้วแต่ฐานะทางการเงิน เมื่อถึงกำหนดวันเผาก็จะนิมนต์พระ 8 รูป ทำพิธีสวดและอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

6. การศึกษาของชุมชน

ประวัติการศึกษาของชุมชนตำบลนาแล้ง เป็นลักษณะการศึกษาของสังคมไทยในอดีต คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ทั้งทางจิตใจ งานวันเร่ิงประจำท้องถิ่นรวมถึงการศึกษา แต่เดิมชุมชนนี้จะมีวัดเป็นสถานที่ศึกษาผู้ที่ทำการสอนคือ พระ โดยพระที่สอนในสมัยนั้น คือ พระตุ๋ป็น ตุ๋จัน และน้อยฝ้าย เปิดสอนตั้งแต่ชั้น ป.1 - ป.4 เมื่อสถานศึกษาเป็นวัดและพระเป็นผู้สอน ผู้ที่มีโอกาสทางการศึกษา คือ ผู้ชาย ส่วนผู้หญิงก็มีบ้างแต่มีจำนวนน้อยมาก หลักสูตรที่ใช้เรียนก็จะเน้นหนักไปทางด้านศาสนา หลักธรรมคำสอนต่างๆ

ในปัจจุบันมีสถานศึกษาหรือโรงเรียนอยู่ 3 แห่ง คือ โรงเรียนแม่มาเรือใต้ กับโรงเรียนแม่มาเรือเหนือ ซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษา ส่วน สถานศึกษาในระดับมัธยมศึกษาต้องไปเรียนในตัวจังหวัด ส่วนสถานศึกษาอีกแห่งหนึ่ง คือ ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอาชีพการเกษตร ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านสันป่าไปประมาณ 4 กิโลเมตร

ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอาชีพทางการเกษตร ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ ยกกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และลดจำนวนหญิงที่กำลังจะไปประกอบอาชีพพิเศษ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการยืดระยะเวลาในการเดินทางไปประกอบอาชีพพิเศษ จากการสัมภาษณ์อาจารย์อมิตา ศรีชูชาติ ซึ่งเป็นครูสอนประจำอยู่ที่ศูนย์ฯ ศูนย์ฯ มีจำนวนครูทั้งหมด 15 คน และนักเรียน 400 คน นักเรียนที่มาเรียนจะเป็นเยาวชนทั้งในพื้นที่และชาวเขา ซึ่งมีจำนวนกว่าครึ่งของนักเรียน แต่ก็ไม่มีปัญหาในการเรียนการสอน โดยเยาวชนในพื้นที่ส่วนใหญ่

มาจาก อ.งาว และ อ.ตอกคำใต้ ผู้ที่จะเข้าศึกษาต้องจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก่อน การเรียนที่ศูนย์ฯ นี้เป็นการเรียนฟรีและกินอยู่ฟรีทั้งหมด นักเรียนเหล่านั้นต้องพักที่ศูนย์ฯ การเรียนการสอนมีหลายหลักสูตรแบ่งเป็นชั้นปี มีทั้งแบบ 6 เดือน 1 ปี และ 2 ปี มีนักเรียนจบไปแล้ว 2 รุ่น วุฒิที่ได้รับจะอยู่ในระดับ ปวช. และจากการติดตามนักเรียนที่จบไปพบว่า นักเรียนที่จบไปได้นำความรู้ที่ได้เล่าเรียน ไปประกอบอาชีพทำให้มีรายได้ดีขึ้นมาก ส่วนนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นปีที่ 1 ทางศูนย์ฯ จะจัดให้มีการเรียนการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยจะเข้าโครงการรวมให้มีผลผลิตเข้าโรงครัว ผลผลิตที่ได้มาจะใช้ในการทำอาหารสำหรับพวกเขาเอง แต่หากว่าใครต้องการที่จะเพิ่มรายได้ของตนเองก็จะใช้พื้นที่ของศูนย์ฯ เป็นที่หารายได้ โดยทางศูนย์ฯ มีการจัดสรรเงินส่วนหนึ่งให้นักเรียนยืมเพื่อใช้ในการลงทุน ชั้นปีที่ 2 เด็กจะเริ่มมีทักษะมากขึ้น นำความรู้ที่ได้จากการเรียนเรื่องการเลี้ยงไก่มาลงมือปฏิบัติ โดยยืมเงินจากศูนย์ฯ มาลงทุนในการทำโครงการดังกล่าว นอกจากทางศูนย์ฯ จะสอนนักเรียนที่เป็นเยาวชนโดยไม่กำหนดอายุแล้ว อาจารย์อมิตา ยังเล่าให้ฟังว่าทางศูนย์ฯ ยังมีโครงการที่จะให้มีการฝึกอบรมผู้ประกอบการ แต่เนื่องจากการขาดแคลนบุคลากรและเงินทุนสนับสนุนทำให้โครงการนี้ยังมิได้มีการดำเนินการแต่อย่างใด อีกทั้งการให้เด็กมาฝึกอาชีพด้านเกษตรกรรมนั้นทางผู้ประกอบการเองก็ไม่สนับสนุนนัก เด็กที่จบมาแล้วนำความรู้ที่เรียนมาประกอบอาชีพอย่างจริง ๆ จัง ๆ จะเป็นเด็กผู้ชายส่วนใหญ่ ส่วนเด็กผู้หญิงจะเหมือนการถูกนำมาฝากพลสวยขึ้นพ่อแม่ก็จะมาพากลับไป หมายความว่า เด็กผู้หญิงที่จบประถมศึกษาปีที่ 6 ใหม่ ๆ ยังไม่เป็นสาวและยังไม่สวย แต่เมื่อมาอยู่ที่ศูนย์ฯ 1 ปี เริ่มเป็นสาวขึ้นพ่อแม่ก็จะมาชวนลูกของตนให้ไปประกอบอาชีพบริการพิเศษ อาจารย์เล่าให้ฟังว่าเด็กผู้หญิงที่จะไปทำอาชีพนี้สังเกตพบว่าจะเริ่มขาดเรียน เมื่อมาก็จะมาลาออกทางครูก็ทราบดีว่า เด็กจะไปประกอบอาชีพพิเศษ จึงพยายามยับยั้งโดยการไม่อนุญาตให้ลาออก ในบางรายพ่อแม่ของเด็กถึงขนาดเอาเงินมาจ้างเพื่อลาออกก็มี แต่ส่วนใหญ่จะไม่มาลาออกแต่จะไปโดยไม่บอกมากกว่า ในลักษณะการเรียนการสอนของศูนย์ฯ อาจารย์พยายามให้เกิดความสนิทสนมกับลูกศิษย์ สอนเกี่ยวกับการเกษตรและพยายามเลี้ยงการนุดถึงอาชีพพิเศษ เพราะไม่อยากให้เด็กคิดถึงเรื่องนี้ อาจารย์จะชี้ให้นักเรียนเห็นถึงข้อเสียของอาชีพนี้ เช่น การนุดให้เด็กได้ตระหนัก

ถึงภัยของโรคภัยต่าง ๆ โดยเฉพาะการติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งมีโอกาสเสี่ยงที่จะได้รับเชื้อนี้สูง จากการประกอบอาชีพดังกล่าว และนอกจากจะเป็นภัยสำหรับตัวเองแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมด้วย แต่เมื่อทางศูนย์ฯ ไม่สามารถต้านทานให้เด็กอยู่เรียนได้ก็เพียงแต่ยืดระยะเวลาของการประกอบอาชีพให้ยาวขึ้น เพื่อลดจำนวน โสภณเด็กลง

และเกี่ยวกับเด็กที่มีแม่เป็นหญิงอาชีพบริการพิเศษ เนื่องจากเด็กอยู่ในช่วงวัยรุ่น จึงค่อนข้างมีปฏิกริยามากเกี่ยวกับเรื่องนี้ ไม่รักแม่และจะพูดออกมาในลักษณะที่ไม่มีใครรักตน หรือบางครั้งจะอยู่ในลักษณะเงี้ยวขริม เด็กเหล่านี้ล่อแหลมต่อการเสียคน อาจารย์พยายามให้ความรักมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แม้ว่าตำบลนาแล้งจะมีศูนย์ฯ แต่ระดับการศึกษาของหญิงอาชีพพิเศษยังคงอยู่ในระดับต่ำ คือ จะจบเพียงการศึกษามาคบบังคับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 คนรุ่นเก่าจะจบการศึกษาเพียงแค่ชั้น ป.4 เท่านั้น และมีจำนวนอีกไม่น้อยที่ไม่จบการศึกษามาคบบังคับ แม้แต่ผู้นำในท้องถิ่นก็จบการศึกษาในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ตำบลนาแล้งมีคณะกรรมการสภาตำบลถึง 14 คน มีผู้ใหญ่บ้าน กำนัน รวม 14 คน มีคนจบชั้น ป.4 ถึง 23 คน จบชั้น ป.7 1 คน ม.ศ.3 1 คน และปวส.อีก 1 คน จะเห็นได้ว่ามีระดับการศึกษาไม่สูงมากนัก ในปัจจุบันแม้จะหันมาส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษา ก็ยังไม่ถึง 100 % ยังคงมีจำนวนมากที่ไม่ได้รับการศึกษาต่ออีกค่อนข้างมาก

7. การเมืองการปกครองของชุมชน

การปกครองในตำบลนาแล้ง มีการปกครองโดยผู้นำที่เป็นทางการจากการเลือกตั้ง คือ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน นอกจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะดำรงตำแหน่งคณะกรรมการสภาโดยตำแหน่งแล้วยังมีกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิอีก 13 คน โดยผ่านตัวแทนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ทุกหมู่บ้านในตำบลนาแล้งและมีปลัดอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบสภาตำบลนาแล้ง การปกครองของตำบลนาแล้งแบ่งออกเป็นแต่ละหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้คอยดูแลทุกข์สุขของคนในหมู่บ้านทุกเรื่อง ตั้งแต่ผิวเมียทะเลาะกัน ไปจนถึงคนตาย ผู้ใหญ่บ้านต้องเข้าไปดูแลเหมือนพ่อคอยดูแลลูกๆ

ตามคำเรียกหน้าหน้าชื่อผู้ใหญ่บ้านว่า "พ่อหลวง" ลูกก็คือ "ลูกบ้าน" บทบาทพ่อหลวงมีความสำคัญมากในแต่ละหมู่บ้าน พ่อหลวงจะตั้งกรรมการทำการและสร้างกฎของการปกครองขึ้นมา โดยไม่มีกฎหมายรองรับเป็นการตกลงกันเองภายในหมู่บ้าน เช่น หมู่ที่ 9 ผู้ใหญ่บ้านหรือพ่อหลวง ได้ตั้งกฎเอาไว้ข้อหนึ่งว่า หากมีการทำผิด กิดขึ้นจะต้องได้รับโทษปรับตามความร้ายแรง อาจจะเป็น 500 - 1,000 บาท ในวันที่ไปสัมภาษณ์พ่อหลวงนั้นก็เพิ่งกลับจากการตัดสินข้อวิวาท ระหว่างสามี - ภรรยาที่สามีกินเหล้าเมาแล้วพาลตบตีภรรยาผลก็คือ พ่อหลวงตัดสินปรับเป็นจำนวนเงิน 1,000 บาท และผู้นำผู้อาวุโสที่ไปด้วยทำการอบรม จะเห็นว่าการปกครองในท้องถิ่นยังคงต้องอาศัยโครงสร้างของสังคมไทยแต่เดิม เงินที่ปรับมาได้จะนำเข้าเป็นเงินส่วนกลาง เป็นการปกครองที่ยึดถือระบบอาวุโสอยู่ จะเห็นว่านอกจากพ่อหลวงแล้วยังมีผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านด้วย โดยมากจะเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันที่ปลดเกษียณแล้วเป็นที่ปรึกษา บทบาทของพ่อหลวงทำให้พ่อหลวงกลายเป็นที่พึ่งของคนในหมู่บ้าน ลูกบ้าน จะให้ความนับถือและร่วมมือทำกิจกรรมในชุมชนต่างๆ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน งานรื่นเริงที่วัด งานสงกรานต์ แม่เต่างานศพ หากวันใดมีคนตายในหมู่บ้านจะต้องไปช่วยงาน โดยเฉพาะพ่อหลวงต้องไปช่วยอย่างเต็มที่ จะเห็นว่าความใกล้ชิดระหว่างผู้ปกครองกับผู้ที่อยู่ใต้ปกครองนั้นมีมาก มีผลสืบเนื่องมาจากความศรัทธา เมื่อพ่อหลวงปฏิบัติหน้าที่ครบตามวาระคือ 4 ปี ก็ต้องมีการเลือกตั้งใหม่ หากพ่อหลวงคนเดิม ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง พ่อหลวงก็ยังคงมีบารมีอยู่กลายเป็นผู้อาวุโสหรือที่ปรึกษาของหมู่บ้านไป ส่วนใหญ่ในการเป็นพ่อหลวงจะเป็นการสืบทอดอำนาจกันในระบบเครือญาติ เช่น แต่เดิมพ่อเป็นผู้ใหญ่บ้าน อีกสมัยของการเลือกตั้งลูกจะได้รับการเลือกตั้งจากพ่อ

จากลักษณะทั่วไปของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ที่ได้กล่าวมาแล้วในบริบทของชุมชน ทางด้านต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า พ่อหลวง (ผู้นำชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพหญิงพิเศษ และการปรับตัวในลักษณะที่เป็นกลไกการควบคุมของสังคมในทางเดียวกัน ชุมชนก็ได้ให้การเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแก่สมาชิก โดยเฉพาะการปรับตัวเช่นเดียวกัน